

Klasik Türk Şiirinde Müddeî Contender in the Classical Turkish Poem

Abdullah EREN¹

Geliş Tarihi: 27.10.2016 / Düzenleme Tarihi: 04.11.2016 / Kabul Tarihi: 11.11.2016

Özet

Klasik Türk şiirinde gerek olumlu gerekse olumsuz tipler kendilerine özgü bir takım ortak karakter özellikleri etrafında birleşir. Olumlu tiplerin başlıca karakter özellikleri samimiyet, sadakat ve marifet gibi çeşitli faziletler iken; olumsuz tiplerinki riyakârlık, menfaatçilik ve yalancılık gibi kötü huylardır. Şairler bu tipleri özellikleri ile birlikte karşılaştırarak ideal insan tipi ve onunla ilgili telakkileri örnekleme yoluyla belirginleştirmeye çalışır.

Olumlu ideal tipler başta âşık, arif ve rindler olmak üzere gönül ehli kimselerdir. Bunlar benlikten uzak bir şekilde yaşar. Bu tiplerin kendilerini başkalarına hoş göstermek ve sahip oldukları üstün vasıfları ispatlamak gibi bir derterli bulunmaz. Rakip, zahid, vaiz ve sofu gibi olumsuz tipler ise yaşantısını benlik üzerine kurmuştur ve bunun gereği olarak şan, şöhret, makam, mal ve mülk gibi dünya menfaatlerine ulaşmak için tavır, davranış ve sözleriyle çeşitli faziletlerle donanmış olduğunu iddia ederler. Hayatları genel itibarıyla bu çerçevede şekillendiğinden dolayı bu tipler müddeî olarak adlandırılır. Müddeîlik bunların âdeta üst kimliğidir.

Müddeî, ideal insan tipinin sahip olduğu özellikleri taşıdığı ileri süren fakat bunların hiç birisini taşımayan kimsedir. Onun içi ile dışı, özü ile sözü bir değildir. Her hareket ve fiili yanıltıcıdır. Sözleri daima yalandır. İlişkilerini dünya menfaatlerine göre düzenler ve bu yüzden alçaldıkça alçalır. Kendisiyle bir menfaat çatışması olmadığı hâlde kendine rakip gördüğü gönül ehli kimselere şiddetle düşmanlık yapar. Onları her fırsatta kınayarak değersiz göstermeye ve böylece kendini başkalarının gözünde yükseltmeye çalışır.

Kabiliyetsizlik ve cehalet bir yana bırakılırsa bu kötü özelliklerin başlıca sebebi onun aşk ve muhabbetten uzak olmasıdır. Çünkü bunlardan uzak olan kimse benlik ve hevanın esiri olduğundan marifet ve hakikate ulaşmanın şartı olan terk ve fenâ hâllerini yaşayamaz. Müddeînin bu yolda bir gayreti yoktur. Kendi fikrinde bu hâlleri yaşamış ve ulaşılması gereken yere ulaşmış olduğundan gönül ehlinin bu konulardaki telkinlerine kulak asmaz. Böylece zan ve hayâllerinin hak ve hakikat olduğu iddiası peşinde sürüklenir ve çeşitli hilelerle bu davasını ispata çalışır.

Bu çalışma, klasik Türk şiirinde müddeîlik kavramını, müddeî olarak adlandırılan tiplerin ortak karakter ve davranış özelliklerini ve diğer tiplerle münasebetlerini örnek metinlerden hareketle sergilemeye yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Müddeî, Zahid, Vaiz

Abstract

Positive and negative human types are united around their specific character features in The Classical Turkish Poetry. Main character features of positive types are various virtues such as sincerity, loyalty and ingenuity. On the other hand negative types have bad character features such as hypocrisy, selfishness and lying. Poets compare these types with their characteristics, try to clarify ideal person and his relevant conceptions by sampling.

Positive ideal types are man of heart, especially lover, wise and optimistic persons. They live in a way that is away from selfishness and have no problem of showing themselves like and proving their superior qualifications to the others. From other side, negative types such as opponent, ascetic and preacher found their lives upon selfishness and claim that have been equipped with various virtues in their attitudes, behaviors and words as a requirement of this reaching the benefits of world with glory, fame, authority, property and possessions. These types are called contender (muddeî) because their lives are shaped within this framework in general. This (muddeî) name is their upper identity almost.

Contender is a person that claims that he has ideal persons' features, but has none of these. His inner and external worlds and self and words are not the same. Every move and act misleading. His words are always lies. He regulates his relations according to world benefits and so descends forever. Although there is not a

¹ Yazışma adresi: Doç. Dr. Abdullah Eren, Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu, Türkiye. E-posta: abduhaheren@odu.edu.tr

conflict interest among them, he treats man of heart as an enemy. He condemn him in every opportunity that shows that he is worthless, and so tries to glorify himself in the eyes of the other peoples.

Except for his being talentless and ignorance main reason for these worst features is to be far from love and affection. Because a person that is far from these can not live the states of abandonment and absence that are necessary for ingenuity and truth because of addition to ego and desires. Contender has not an effort in this direction. Based on own opinion, the contender thinks that he had lived these status and reached to all targets whole, ignores the suggestions of the man of heart about these subjects. Thus, he chases his suspicion and dreams, claims that they are truth and tries to prove this case with various tricks.

This study aims to display concept of contender and common character and behavior features of contender types and their relations with other types in Classical Turkish Poem with the sample texts.

Keywords: Classical Turkish Poem, Contender, Ascetic, Preacher

Giriş

Klasik Türk şiiri, sahip olduğu medeniyet altyapısına bağlı olarak ortaya koyduğu ideal ve örnek insan tiplerini tasvir ederken, bunların zıddı olan olumsuz tipler ile onlara ait kötü vasıflardan sık sık faydalanır. Bu vasıflar içerisinde bulunan müddeîlik, olumsuz tipler için ayrıca genel bir ad teşkil etmesi bakımından dikkat çekici bir yere sahiptir.

İddia sahibi, dava eden, inatçı gibi anlamlara gelen müddeî, Klasik Türk Şiirinde genel itibarıyla tasavvufî bakış açısının beraberinde getirdiği yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilen bir kavramdır. Tasavvufî bir kavram olarak müddeî, sahtekâr, iddiacı, davacı, şekilci ve taklitçi gibi anlamlara gelir. Hâl ve hareketleri ile mal ve makam sahibi olmak için ermişlik iddiasında bulunan fakat bu iddiası tamamen yalan olan kimseleri karşılar (Uludağ, 2002: 254, 257, 263). Böyle sahtekârlar için “Günahkâr bir kul, müddeiden daha hayırlıdır.” denir. Zira arada ikiyüzlülük farkı vardır (Cebecioğlu, 2005: 451). Bu kimselerin davası kendisinde kötülükten başka bir huy bulunmadığı hâlde ibadet ve güzel ahlâk gibi iyilikleri kendine yükleyen nefsin davasıdır. Oysa kişi, iyilikleri Allah’tan, kötülükleri nefisinden bilmelidir. Bunun aksi durum davadır ve mananın olmadığını göstergesidir. Manaya ulaşmak bu davayı terk etmekle mümkündür (Uludağ, 2002: 100). Mana ehlinde iddia olmaz. İddia sahibinin davası manasız olduğundan bâtıldır (Cebecioğlu, 2005:152).

Klasik Türk şiirinde rakip, zahid, vaiz, sofı ve hoca gibi olumsuz tiplerin tamamı aynı zamanda müddeî tiplerdir. Bunların ahlâkı ve yaşantısı nefsin hevası ile dünya sevgisi ve bedensel hazlar üzerine kuruludur ve başta ikiyüzlülük, menfaatçilik ve hırs olmak üzere kötü özellikler barındırır. Bu kötü ahlâk, kimse tarafından beğenilmeyeceğinden ve menfaatlere ters düştüğünden dolayı sahibini çeşitli güzel vasıflar takınmak suretiyle diğer insanların gözünde olduğundan farklı görünme ve bu sayede üstünlüğünü ispat etme yolunu tutmaya sevk eder. Böyle kimselerin kendilerine atfettiği güzel vasıflar, iddia boyutundan öteye geçemez ve bu yüzden bütün bu kişiler müddeî olarak adlandırılır. Müddeîlik, olumsuz tiplerin ortak özelliği ve âdeta üst kimliğidir.

Olumlu tipler ise anlatıcı-şairin de içinde bulunduğu aşk, ilim ve irfan ile donanmış kemâl sahibi kimselerdir. Âşık, ârif, kemâl ehli, hüner ehli ve derviş gibi genel itibarıyla gönül ehli olarak adlandırılacak bu tiplerin başlıca karakter özellikleri kalp ve ruhun yöneldiği manevî ideallere bağlı samimiyet, sadakat ve teslimiyettir. Manevi ideallere erişme terk ve fenâ yoluyla gerçekleştiğinden kişinin kendi nefsi ile yaptığı mücadeleden başka bir şey gerektirmez. Çünkü nefse ait herhangi bir iddia veya dava bu yolda benlik göstergesi olduğundan en büyük engeldir. Bu engeli aşan kimselerin müddeîlerden tamamen farklı bir zihniyet ve yaşantıya sahip olmaları gayet tabiidir. Şairler, bu ideal insan tiplerinin sahip olduğu üstün meziyetleri, olumsuz örnek teşkil eden müddeîler ve onların kötü meziyetlerini sergilemek yoluyla daha da görünür hâle getirmeye çalışırlar. Bunda temel gaye kötülük karşısında iyiliğin, çirkinlik karşısında güzelliğin, ikiyüzlülük karşısında samimiyetin, yalancılık karşısında doğruluğun, kısacası nefis ve şeytan karşısında gönül ve ruhun desteklenmesi ve güçlendirilmesidir.

Müddeî Tipler

Müddeî tipler biri rakip, diğeri zahid, vaiz ve sofı vb. olmak üzere iki kısımdır. Karakter ve davranış bakımından bu iki kısım aynı özelliklere sahip olmakla birlikte genel hatlarıyla ilki âşık ile sevgili, diğeri ise gönül ehli kâmil insanlar ve bunların sahip olduğu faziletler arasındaki münasebetlerin anlatımında yer almaları bakımından birbirinden ayrılır.

Rakip, sevgili ile âşık arasına giren, âşığın sevgiliye kavuşmasına engel olan kişidir. Onun müddeî olarak adlandırılmasının başlıca sebebi âşıklık alameti olan samimiyet, sadakat, çile çekme ve teslimiyet başta olmak üzere sevgiliye sunmaya veya onun yanında bulunmaya lâyık herhangi bir özellik ile uzaktan veya yakından ilgisinin bulunmamasına rağmen bunun aksi yönde iddialar ile kendini ön plana çıkarmasıdır:

Da’vâ-yı ‘ışkun eyler imiş müdde’î senün

Yaraşmaz ana gevher-i nâ-yâb hey meded (Edincikli Ravzî, G. 171-2)

Zahid ve vaiz gibi tipler menfaati icabı başta dindarlık olmak üzere fazilet namına ne varsa hepsini kullanan ikiyüzlü tiplerdir. Bunların müddeî olarak adlandırılması ise kendilerine yükledikleri faziletlerin hakikati bulunmayan bir iddiadan ibaret olmasından kaynaklanır. Sözleri ancak gizlemeye çalıştığı asıl davaya, benlik davasına, delil olup hâllerinin ne derece kötü olduğunu ispat etmekten başka işe yaramaz:

Degüldür müdde'î vâ'iz tehl üslûb-ı hikmetden
Kemâl-i hâline ağılûta-i da'vâsı bürhândur (Sâkıb Dede, G. 43-7)

1. Karakter ve Davranış Özellikleri

Müddeî tipinin karakteri benlik davası üzerine kurulmuştur. Ön plana çıkardığı ve savunduğu bütün iddialar ile bunlara dayalı tavırlar asıl itibarıyla bu davanın gereğidir. Temelinde benlik bulunan bir dava her ne surete bürünürse bürünsün hakikat yolunda herhangi bir fayda getirmez. Benlik, kesretin bir parçası olduğu için ona dayalı davalar terk edilmedikçe vahdet ve ona bağlı yakîn elde edilemez. Bu yüzden müddeînin gerek kendisi, gerekse başkaları ile ilgili iddiaları hiçbir hakikati ispat etmez:

Müdde'î şâhid-i tevhîde şuhûd eyleme arz
Da'viden geç ki bu da'vâyı kılasın isbât (Usûlî, G. 9-5)

Böyle bir karaktere sahip birinin doğal olarak anlayışsızlık, ikiyüzlülük, kibir ve menfaatçilik gibi daha birçok kötü karakter ve davranış özelliklerine sahip olması kaçınılmaz bir durumdur:

1.1. Anlayışsızlık, Kabiliyetsizlik

Müddeî ne kadar her şeyi anladığını ve bildiğini düşünse ve her hâli ve sözü ile bu düşüncesini ispatlamaya çalışsa da bunun aksi durumdadır. O, anadan doğma şaşı kimselere benzer. Biri iki gibi gördüğü için vahdeti algılama kabiliyeti yoktur. Bu sebeple ona hakikati anlatmak da mümkün değildir. Anlayışsızlıkta meşhur cahillerden olan Bâkıl gibidir. Karşısına Sehbân gibi bir fasih belagat âlimini getirsen fayda etmez:

'Âşık u ma'şûk birdir iki görür müdde'î
Nice bir ta'lîm edem dünyâya şaşı gelmişe (Hayâlî, G. 494-3)
Söz nüktelerini müdde'îye açma Sehâbî
Bâkıl sühan-i dil-keş-i Sehbân'ı ne bilsün (Sehâbî, G. 298-5)

Anlayışsız olmasının başlıca sebeplerinden biri de aşk hâllerinden hiçbirini yaşamaması ve dolayısıyla gönle ve ancak gönül aracılığı ile idrak edilebilecek manevî âleme yabancı kalmasıdır. Bu yabancılık onun aşkı ve aşkın hâllerini dünyevî zevk ve eğlenceden ibaret görmesine sebep olur. Ezel meclisinde İlâhî sevgiye kapılarak coşmuş ve böylece akıl perdesini aşmış âşıkları anlayamaz. Görünenin ardındaki manayı algılayamadığından dolayı kendi aklınca onların coşkunluğunun dünya sevgisinden kaynaklandığını zanneder:

Biz Ezel bezminde lâ-ya'kıl olan 'âşıklaruz
Müdde'î ammâ bizi medhûş-ı keyf-i mül sanur (Mezâkî, G. 134-4)

Hâl ehli olmadığı ve bu yüzden ten sınırlarını aşmadığı için aşkı sözden ibaret zanneder, maddî bir şey olarak görür ve kendince yorumlayarak bu görüşünü ispata çalışır. Ona ancak hakiki manada yaşayanın idrak edebileceği aşk sırlarından sormak, şeytandan iman istemek gibi bir büyük abesle iştigal etmektir:

Bezm-i 'ışka şâhid-i gûş u zebân bigânedür
Nagme-i harf-âşinâyı müdde'î isnâd ider (Nâmî, G. 1-72-4)
Müdde'îden 'ışk esrârın Sehâbî sorma kim
Rind-i sâhib-ma'rîfet şeytândan îmân istemez (Sehâbî, G. 160-6)

Hakiki aşka talip olması da söz konusu olamaz. Çünkü onun mahiyetinden ve değerinden tamamen habersizdir. Böyle anlayışı kıt biriyle bu konuda konuşmak boşa vakit harcamaktan başka bir şey değildir:

Müdde'î hergiz metâ'-ı 'ışka olmaz müşterî
Degme bir nâ-dân ile ey hâce bâzâr olmaz ol (Edincikli Ravzî, G. 422-2)

1.2. İkiyüzlülük ve Yalancılık

Müddeî, seçkin insanların sahip olduğu olumlu özellikleri kendine hamlederek halkın gözünde yükselmek ister. Oysa bu özelliklerin hiçbiri kendisinde yoktur. Onun kalıbı ile kalbi, dışı ile içi birbirinin tamamen zıddıdır. Sözleri ise hep yalandır:

Dışı saf u içi kallâb imişsin
Yürü ey müdde'î kezzâb imişsin (Usûlî, Mesnevî 3-25)

Kalbini cehalet ve zulmet kaplamıştır. Bu yüzden söylediği her bir söz, bu söz Hak kelâmı da olsa, yalan ve hile ile karışıktır. Sözlerini eğip bükmesi ve onlara genzinde çeşitli edalar yüklemesi bu durumun açık bir delilidir:

Cehl ü zulmet kaplamışdur müdde'înin kalbini
Hak kelâmı togrı gelmez genzinden bellüdür (Ümmî Sinân, 48-9)

Âşıklık iddiasında olmasına rağmen onda âşıklık alâmeti olan kendini feda etme, sadakat, samimi gözyaşı ve âhlardan eser bulunmaz. Zaten kendisinde o yolda ilerleyecek kabiliyet ve kapasite de yoktur. Fakat yine de aşk hakkında sözler söyleyip âşıklıktan dem vurmaktan vaz geçmez. Bu konudaki sözleri boş lakırdıdan başka bir şey değildir:

Fârig ol ey müdde'î 'âşık mı dirler ana kim
Yer yüzünde seyl-i eşki gökde dūd-ı âhı yok (Necâtî, G. 277-2)
Cânı mı var müdde'î yolunda cân ide revân
Da'vâ-yı 'aşkunda yok yire ider lâf ü güzâf (Edirneli Nazmî, G. 3241-2)

Sevgili hakkında söylediği sözler de samimiyetten uzaktır. Son nefeste bulunan kimseye İblis'in gösterdiği su gibi işitene zarar verir:

Yâr için bârid söz anmış müdde'î gûş eylemen
Hastaya su 'arz ider İblîs îmân almada (Nev'î, G. 422-5)

Bir diğer iddiası, dindarlık üzerinedir. Bu vasfa sahip olduğunu göstermek için tespih ve seccade gibi halkın gözüne hitap eden unsurlardan faydalanır. Fakat muhabbet ve samimiyetten uzak olduğundan dolayı bu dindarlık sadece şekilden ibarettir:

Tesbîh ile seccâdeyi elden bırak ey müdde'î
Şol zülfü ü hâle bak anun gör kim ne dâm u dânedir (Nesîmî, G. 168-4)

O, kâl ehlidir. Hâl ehli olmaktan uzaktır. İnsanlar, gerçek âşıklara ve hâl ehline dost, müdde'îye ise şiddetle düşman olmalıdır:

Dost ol erbâb-ı 'ışka müdd'îye düşman ol
Ehl-i hâle gülşen ol ashâb-ı kâle külhan ol (Yahyâ Bey, G. 246-1)

1.3. Nefsin Hevasına Uyuma, Kibir

Nefis ve onun arzularından arınmamış kimsenin hak ve hakikat namına bir şeyi idrak ederek bunun gereği olan hâl ve hareketleri sergilemesi mümkün değildir. Müdde'î, nefsinin esiridir. Nefsin hevasına kapıldığından dolayı onun davası temelde benlik davasıdır. Böylece asil itibarıyla Hakk'a karşı gelmektedir:

Almayup kendin hevâdan hem esîr-i nefis iken
Hakka karşı müdde'î olmak neden ey derdmend (Vuslatî, G. 31-3)

Fakat kibri yüzünden bu durumun farkında değildir. Kendine nispet ettiği büyüklük ve faziletleri çeşitli kimliklere bürünerek her söz ve tavır ile inatla ispata ve böylece dünya ehlinden hürmet görmeye çalışır. Bu gayret onu yüceltmek yerine alçaltır. O, kibri sebebiyle Hak indinde zelil olmuştur:

Var der imiş 'izzet-i nefsum Beyânî müdde'î
Her denîye meskenetle etdüğü zillet nedür (Beyânî, G. 247-5)
Yüce yerden dem uran şeyh u fakîha gel de kim
Müdde'înin hürmeti Haktan hakârettir bu gün (Nesîmî, G. 330-10)

1.4. Dünyaperestlik, Menfaatçilik, Kavgacılık, İnatçılık

Müdde'înin asıl hedefi dünya menfaatlerine erişmektir. Dünya sevgisi onun can gözünü kör ederek maneviyatı algılamaz hâle getirir, ten gözünü dahi hirs ile perdeler ve kalbini lâihî tecellilere mazhar olmaktan alıkoyar:

Hubb-ı dünyâ dîdede olur sebel ey müdde'î
Çeşm-i cânâ irüşür andan hâle ey müdde'î
Mazhar-ı meclâ-yı Hak kıl kalbi gel ey müdde'î
Ben cihân sevdâlarından çekdüm el ey müdde'î
Ser-te-ser gavgâ-yı dehrî al sana şimden girü (Bursalı Rahmî, Musammat 22-4)

O, hakiki sevgiliden mahrumdur. Sevgili için dünyayı, ukbayı ve canını terk etmek yerine onun bunun peşine düşer. Kimseye yar olmamış ve davası bitmeyen dünya için kavga edip durur. Arifler, böylelerinden uzak durmayı ve onları kavgalarıyla baş başa bırakmayı yeğler:

Cân ile dünyâ vü ukbâ her kim ol terk etmedi
Müdde'îdir sanma kim ol vara cânân isteye (Nesîmî, G. 397-3)
Ey müdde'î sen anun mahrûmsan deminden
Andan durur ki her dem der-bend-i în ü ânsın (Nesîmî, G. 300-9)
Müdde'îye virelüm 'âlemi gavgâsı ile
Kim kabûl eyler o vîrâne-yi da'vâsı ile (Nev'î-zâde Atâyî, G. 2-1)

Kavgacılık müdde'înin en belirgin huylarından biridir. Çünkü kendine ait gördüğü faziletler hakkında halkı ikna ve bu faziletlerin beraberinde getireceğini düşündüğü menfaatler ister istemez kavga etmeyi ve bu kavgada inatla ayak diremeyi gerektirir. Kavgası genellikle âşıklar ve arifler iledir. Fakat bu kimseler ona uymaktan uzak durur. Eğer karşılık verirse de ne kadar ısrar ederse etsin onun davasının boş olduğunu ortaya çıkarır:

‘Ârif oldur ki çekiş eylemeye yârî için
Müdde’î birle ki hûdur ana her gâh çekiş (Edirneli Nazmî, G. 2937-4)
Ehl-i ‘aşk-ıla turub bahs idicek mülzem olur
Müdde’î her ne kadar kim olur-ise bahhâs (Edirneli Nazmî, G. 1071-4)

Yine de o, hakikatle bir bağlantısı olmayan fakat kendi aklınca hakikat kabul ettiği davasının ardında koşmaktan vazgeçmez:

Müdde’î târîk-i zu‘mından halâs olmaz gider
Dîdedür ‘ârif ser-â-pâ seyr ider çün âfitâb (Nâmî, G. II-6-6)

1.5. İnkâr, Şirk, Şüphe

Müddeî, aklını üstün gördüğü ve sabit fikirli olduğu için kendi fikirlerinden başka bir hakikat bulunmasına ihtimal vermez. Bu durum onu, özellikle rakip seçtiği ve üzerinden kendini yüceltmeye çalıştığı kemâl sahibi kimselerin faziletlerini inkâra sevk eder:

Müdde’î fazlın anun gam degül inkâr itse
Yem-i ‘irfânı bulandurmaz efendi hâşâk (Türâbî, Tarih 59-5)

Aşkı inkâr ettiğinden tevhide ulaşamaz. Bu sebeple şirk ve şüphe içerisindedir, yakîn ehli içerisinde yer alması söz konusu olamaz:

Ey aşka münkir müdde’î gir âşkın tevhdine
Tâ ser-be-ser içindeki şirk ü gümânı yakasın (Nesimî, G. 314-4)
İrmedi merd-i müdde’î ehl-i belâ gibi sana
Ehl-i yakîne ey sanem sanma ki ehl-i şek yiter (Hamdullah Hamdî, G. 63-2)

1.6. Kırıcılık, Yıkıcılık

Âlemin merkezine kendini yerleştiren, heva ve hevesinin sevki ile dava güden kişinin etrafındakilere, özellikle menfaatine ters düşen kimseler ile bunların hâl ve hareketlerine muhalif olması ve böylece onlara karşı tahripkâr tavırlar takınması kaçınılmaz bir durumdur. Müddeî, bu tavırları sergilerken acımasızlıkta sınır tanımaz. Özellikle katı ve nahoş sözlerle gönülleri yıkar, insanları âdeta helak eder:

Katıdur taşdan sözün iy müdde’î söz söyleme
Şîşedür gönüm sahin uşatma batar pâyuna (Dede Ömer Rûşenî, G. 70-5)
Müdde’î enfâsı gibi erdigin eder helâk
Tir-i sermâ kim kemân-ı çarhdan pertâb olur (Ahmed Paşa, G. 91-2)

2. Diğer Tiplerle Münasebetleri

2.1. Âşık

Âşık, aşk hâllerini samimi bir şekilde yaşayan kimsedir. Buna karşılık rakip ise kendisinde aşka dair herhangi bir hâl bulunmadığı hâlde söz ve fiilleriyle bunun aksini iddia eden ve böylelikle âşığın hilafına olarak sevgilinin yanında yer alan kişidir.

Müddeî rakip, âşığın aşkında samimi olmadığı, kendini feda etmediği ve çile çekmediği gibi ithamlarda bulunarak onun hâllerini inkâr ile yalanlar. Bunları yaparken hiçbir delili yoktur. Âşığın gözyaşları, yanıp yakılması, âhlarının şahitliği bu iddiaları boşa çıkarır:

Gözlerümçün gayrılar gözler dir imiş müdde’î
Dîde-i giryânuma olan kuru bühtâna bak (Hayretî, G. 188-4)
İnkâr iderse hâlet-i ‘ışkını müdde’î
Eşk-i revân u şu’le-i serdür güvâh-ı şem’ (Nâmî, G. I-217-3)

Âşığın gözyaşı nehri ve âh rüzgârı karşısında çerçöp gibi güçsüzdür. Bunlar karşısında ayak direyip maksadına ulaşması imkânsızdır:

Müdde’îler gözümün yaşına hâ’il olamaz
Har u hasler yolunu bağlayamaz Ceyhûnun (Hayâlî, G. 270-3)
Müdde’îler beni men’ eyleyemez kûyundan
Bâd-ı âhum tagıdur anları hâşâk gibi (Edirneli Nazmî, G. 6771-3)

Fakat onunla savaştan vaz geçmez. Mücadelesinde haklı çıkmak için sevgiliyi kendine şahit tutar:

Şâhidümdür diyü ol âfet-i hurşid-cemâl
Müdde’înün günü ‘uşşâk ile gavgâda geçer (Azmî-zâde Hâletî, G. 228-3)

Sözlerinin çirkinliği itibarıyla kargaya benzer. Onun hoş nağmeler çıkararak kuşlar gibi olan âşıklarla bahse girişmesi mümkün değildir. Tilki gibi kurnazca sözler söyleyip âşiğe zarar vermeye çalışır. Fakat âşık, aslan gibidir. Ondan korkmaz:

Ehl-i ‘ışka fâriğ ol ulaşma gel ey müdde’î
İdemez zâğ u zağan murğ-ı hoş-elhân ile bahs (Hayretî, G. 30-4)

Ey Sehâbî müdde'î lâf-ı güzâfından ne bâk
Hamle-i rûbâhdan itmez tevehhüm şîrler (Sehâbî, G. 91-5)

Bütün bunlarla birlikte âşığa rahatsızlık vermekte başarılıdır. Çünkü âşık, onun âdeta soğan ve sarımsak kokusu yayan acı sözlerinin, gül gibi temiz ve hoş kokulu olan dimağına sirayet etmesini engelleyemez:

Müdde'inin nefesi Şeyhî dimâğın acıdır
Gülü basdırsa nola sîr ü soğandır kokusu (Şeyhî, G. 186-7)

2.2. Sevgili

Müddeî, hiç de uygun bir tip olmamasına rağmen sevgili katında kendine yer edinmiştir. Sevgili ile münasebetlerini genellikle yanında bulunma, dostluk kurma, sohbet etme ve yönlendirme şeklinde gerçekleştirir ve bu faaliyetlerinde gayet başarılıdır. Bir gölge gibi takip ettiği sevgili, âdeta âşığa nispet edercesine ona sürekli olarak ihsanlarda bulunur:

Yıllar ile görmezem yârüm yüzün ben müdde'î
Sâyesi gibi katından eksük olmaz bir nefes (Mihri, G. 65-2)
Lutf u vefâsı müdde'îye oldı dâ'imâ
Cevr ü cefâsı bana nasîb oldı 'âkıbet (Mihri, G. 9-3)

Âşığı sevgiliye şikâyet ederken havlayan bir köpek gibidir. Sevgiliyi yönlendirerek onun âşığı reddetmesine sebep olur. Feryat edip ağlayan âşığa tam acıyacakken hile ile onu bundan vazgeçirir:

Eyleme ey müdde'î dil-dâra sen benden gile
Sen bir itsin seng atarsam ceng edersin seng ile (Ahmed Paşa, Müfredat 33)
İşitip efgânımı rahm etmek ister hâlîme
Müdde'î bir mekr ile bîzâr eder fi'l-hâl anı (Ahmed Paşa, G. 351-4)

Selvi boylu ve tatlı dilli sevgilinin yanında bir murdar pelit ağacı ve kargaya benzeyen müddeînin bulunması akla ziyan bir durumdur. Hele sevgilinin onun meclisinde yer alarak sohbet etmesi âşığı büyük ıztıraplara gark eder ve gönülden yaralar:

Yârla bir yirde turdukca görünür müdde'î
Servle bir yirde bir murdâr agacı ol pelîd (Edirneli Nazmî, G. 1306-4)
Şol lebi şekker nigâra yâr olmuş müdde'î
Hem-nişîni tûtînün zâğ u kelâğ olmak ne güç (Vusûlî, G. 16-4)
Lâle bigi bagruma ben nice tag urmayayım
Karşumuzda müdde'îler sohbetin tezyîn ider (Ahmedî, Zeyl, G. 6-4)

2.3. Gönül Ehli

Arif, âşık ve rind gibi gönül ehli kimseler, nefsin tanıyan ve onu daima kusurlu gören kimseler olduğundan müddeî tiplerin içerisine düştüğü benlik davası ile buna bağlı boş davalar peşinde koşmak yerine görerek ve yaşayarak hakikate ulaşmış kimselerdir:

İtdüğüm cürmi havâle idemem iblîs'e
Nefsüm iblîs'i iken müdde'î-i istibdâd (Nâbî, K. 2-132)
Da'vîden geçmek durur ehl-i şuhûd ey müdde'î
Şâhid-i zôr ile bu da'vâ kaçan isbât olur (Usûlî, G. 18-8)

Kendilerini ve düşüncelerini ispatlamak ve kabul ettirmek gibi bir dertleri bulunmaz ve dolayısıyla kimseyle cedelleşme ihtiyacı hissetmez. Müddeînin iddialarının aksine söylediği sözler ise yalnızca hakikat adına bir had bildirme ve insanları bu şeytan tabiatlı kişilerin tuzağından uzaklaştırmaya yöneliktir:

'İlm-i cedelde eylemezem kimse ile bahs
Hâşâ ki müdde'î gibi ehl-i 'inâd olam (Sehâbî, G. 275-3)
Müdde'î vardır dimiş agzın ben inkâr eyledüm
Söz kimündür ol şeh-i hûbâna söylen söylesün (Nev'î, G. 346-3)
Müdde'îyle sohbet etme ey habîbim zinhâr
Müdde'inin sohbetin şeytâna nisbet kılışım (Nesîmî, G. 281-3)

Müddeîler, onların sahip olduğu faziletleri idrak etmekten uzaktır. Kendilerinden hiçbir kötülük görmediği hâlde onları rahat bırakmaz, kinayarak üzmeye çalışır. Gönül ehli bu durumdan üzülme yerine mutluluk duyar. Çünkü o, bu âlemde abat olmak yerine viran olmayı, var olmak yerine yok olmayı tercih etmiştir:

Müdde'î fazlın anun gam degül inkâr itse
Yem-i 'irfânı bulandurmaz efendi hâşâk (Türâbî, Tarih 59-5)
Kaçmazuz ger müdde'î atsa melâmet taşını
Kim bizüm vîrânemüz ol seng ile âbâddur (Sehâbî, G. 122-5)

Anlayışsızlığı itibarıyla bir eşek gibi olan müddeînin, onların bu hâllerine ve âdeta ölüleri diriltiren sözlerindeki inceliklere vâkif olması düşünülemez:

Lutf-ı suhanumdan ola zâhir dem-i 'İsî
Fehm eylemeye müdde'î-i har ne dimekdür (Nev'î, G. 127-5)

Sonuç

Klasik Türk Şiirinde müddeî, olumsuz tiplerin genel adıdır. Bu tiplere müddeî denmesinin başlıca sebepleri onların tavır, davranış ve sözleriyle kişilik ve karakterleri arasında zıtlık bulunması, hakikatle ilgisi bulunmayan fikirlerini inatla savunması ve bu uğurda kemâl sahibi kimselerle acımasızca mücadele etmesidir.

Müddeînin davası güzel suretlere bürünse de asıl itibarıyla benlik davasıdır. Bu yüzden öne sürdüğü bütün iddialar hak suretine bürünmüş bătıldır. Gerek kabiliyetsizliği ve cehaleti, gerekse dünya sevgisine bağlı olarak elde etmeye çalıştığı menfaatleri onun bu bătıl davadan vazgeçmesinin önünde en büyük engeldir.

Karakter ve davranışları kötü ahlâk üzerine şekillenmiştir. İkiyüzlülük, yalancılık, inatçılık ve kibir gibi kötü hasletler onun ayrılmaz bir parçasıdır. Kendi kusurlarını görmediği ve dolayısıyla melâmet ehli olmadığından dolayı içine düştüğü bu kötü durumdan kurtulamaz. Bu yolda nasihatlere de aldırılmaz.

Onu bu hâllerden kurtarabilecek olan en etkili vasıta aşktır. Fakat aşk teslimiyet, fedakârlık, çile, fakr ve terk gibi benliğin kabullenemeyeceği hususiyetleri taşıdığından onun meşrep ve zihniyetine terstir. Böylece nefsinin heva ve hevesi peşinde sürüklenip durur. Kalbi kesret perdesi ile perdelenir, vahdet ve buna bağlı manevi güzelliklerden mahrum kalır. Fakat o, bunların farkında değildir. Diğer konularda olduğu gibi aşk konusunda da kendini ehil sayar.

Bütün kemal ve faziletleri kendine mahsus gördüğünden başkalarında bunların bulunabileceğine ihtimal vermez. Âşık ve arifleri ve bunların fazilet ve kemallerini inkâr eder ve onlara düşmanlık yapar. Düşmanlığı çok şiddetlidir ve mücadelesinde her türlü hileyi kullanır.

Şairler müddeînin bu ve benzeri kötü yönlerini sergilemek suretiyle gönül ehli kâmil insanların ve bunlara ait hasletlerin ne derece kıymetli olduğunu vurgular; insanları iyilik, dürüstlük, samimiyet, aşk ve irfana sevk etmeye çalışır.

Kaynakça

Ahmed Paşa Divanı, hzl.: Ali Nihat Tarlan (1992). Ankara: Akçağ Yay.

Ahmedî Dîvânı, hzl.: Yaşar Akdoğan, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahmedi-divani.html>. ET: 15.09.2016.

Azmî-zâde Hâletî Dîvânı, hzl.: Bayram Ali Kaya, <https://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>. Sep. 2. 2008 versiyonu.

Beyânî Dîvânı, hzl.: Fatih Başpınar. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78363/beyani-divani.html>. ET: 15.09.2016.

Bursalı Rahmî Dîvânı, hzl.: Mustafa Erdoğan. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78364/bursali-rahmi-divani.html>. ET: 15.09.2016.

Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yay.

Dede Ömer Rüşenî Dîvânı, hzl.: Orhan Kemâl Tavukçu <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78365/dede-omer-ruseni-divani.html>. ET: 15.09.2016.

Edincikli Ravzî Dîvânı, hzl.: Yaşar Aydemir. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78366/edincikli-ravzi-divani.html>. ET: 15.09.2016.

Edirneli Nazmî Dîvânı, hzl.: Sibel Üst. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78367/edirneli-nazmi-divani.html>. ET: 15.09.2016.

Hamdullah Hamdî Dîvânı, hzl.: Ali Emre Özyıldırım. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78375/hamdullah-hamdi-divani.html>. ET: 15.09.2016.

Hayâlî Dîvânı, hzl.: Ali Nihat Tarlan (1992). Ankara: Akçağ Yay.

Hayretî Dîvânı, hzl.: Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>. Dec. 31. 2004 versiyonu.

Mezâkî Dîvânı, hzl.: Ahmet Mermer. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>. Dec. 1. 2008 versiyonu.

Mihrî Hatun Dîvânı, hzl.: Mehmet Arslan. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>. Jan. 8. 2008 versiyonu.

Nâbî Dîvânı, hzl.: Ali Fuat Bilkan (1997). İstanbul: MEB Yay.

Nâmî Dîvânı. hzl. Ahmet Yenikale. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78389/nami-divani.html> ET: 15.09.2016.

Necatî Beg Divanı. hzl.: Ali Nihat Tarlan (1997). İstanbul: MEB Yay.

Nesîmî Dîvânı. hzl.: Hüseyin Ayan (1990). Ankara: Akçağ Yay.

Nev'î, Divan, hzl.: Mertol Tulum, Ali Tanyeri (1977). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay.

Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı. hzl.: Saadet Karaköse. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78393/nevizade-atayi-divani.html>. ET: 15.09.2016.

Sâkîb Dede Dîvân. hzl.: Ahmet Arı (2003). Ankara: Akçağ Yay.

Sehâbî Dîvânı. hzl.: Cemal Bayak. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78399/sehabi-divani.html>. ET: 15.09.2016.

Şeyhî Divanı. hzl.: Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz (1990). Ankara: Akçağ Yay.

Tanıdır, G. (2002). *Divan-ı Vuslatî İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*. (Yüksek Lisans Tezi). KSÜ /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş. <https://tez.yok.gov.tr>.

Türâbî Dîvânı. hzl.: Cihan Okuyucu. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>, Jun. 21. 2005 versiyonu.

Uludağ, S. (2002). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.

Usûlî Divanı. hzl.: Mustafa İsen (1990). Ankara: Akçağ Yay.

Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin). hzl. Azmi Bilgin (2000). İstanbul: MEB Yay.

Vusûlî Dîvânı. hzl.: Hakan Taş, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78409/vusuli-divani.html>, ET: 15.09.2016.

Yahyâ Bey Dîvânı. hzl.: Mehmed Çavuşoğlu (1977), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.